

Р.М. Зеленський

**ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ
НА ЗАНЯТТЯХ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ПРОЦЕСІ
ОРГАНІЗАЦІЇ СПІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

У статті розкрито можливості різних способів організації спільної діяльності на заняттях з фізичного виховання у ВНЗ (колективна, групова, парна робота, змагання, взаємонавчання) для формування відповідальності студентської молоді; визначено ситуації суб'єкт-суб'єктної взаємодії, що дозволяють включати студентів у відносини відповідальної залежності з позиції виконавця й організатора.

Ключові слова: відповідальність, студентська молодь, спільна діяльність.

В статье раскрыты возможности различных способов организации совместной деятельности на занятиях по физическому воспитанию (коллективная, групповая, парная работа, соревнование, взаимообучение) для формирования ответственности студенческой молодежи; определены ситуации субъект-субъектного взаимодействия, которые позволяют включать студентов в отношения ответственной зависимости с позиции исполнителя и организатора.

Ключевые слова: ответственность, студенческая молодежь, совместная деятельность.

In the article different methods of collective work at physical training classes are revealed (collective, group work, pair work, competition, intereducation) to form student youth responsibility; the situations of subject-subject relation, which help to involve students in the relation of responsible dependence from the position of an executor or an organizer.

Key words: responsibility, student youth, collective work.

Постановка проблеми. Науково-технічний прогрес, що змінює суспільство в технологічному відношенні, зумовлює підвищення вимог до професійної працездатності, компетентності, духовно-моральної, функціональної й фізичної досконалості особистості. Сьогодні, для ефективного функціонування суспільства потрібний кваліфікований робітник, який не тільки володіє фахом, уміє керувати своїм фізичним станом, але й має високорозвинені моральні якості. У зв'язку з цим першочергової ваги

набувають питання використання виховного потенціалу фізичної культури як інтегруючого чинника, що забезпечує розвиток як фізичної, так і духовної сфери особистості.

Аналіз попередніх досліджень. Вивчення стану наукової розробки проблеми дає підстави констатувати, що питання формування морально-вольової сфери особистості засобами фізичної культури і спорту знайшли висвітлення в роботах В. Белоусова, В. Видріна, І. Вороніна, Є. Ільїна, І. Ісаєва, Є. Покровського, А. Пуні, В. Сокорева, О. Чернишова, О. Шалара та ін. Разом із тим, у науковому просторі практично відсутні дослідження, в яких би розглядалась проблема формування в студентській молоді такої якості, як відповідальність, під час занять з фізичного виховання, які слугують невід'ємною складовою професійно-особистісного становлення майбутніх фахівців.

Мета статті полягає у визначенні впливу різних способів організації спільної діяльності на заняттях з фізичного виховання у ВНЗ на формування відповідальності студентської молоді.

Виклад основного матеріалу. У ході наукового пошуку встановлено, що організація занять з фізичного виховання як складова педагогічного процесу у ВНЗ є багатоплановою сферою взаємодії суб'єктів: викладач-студенти, студент-студент, студент-група студентів, яка знаходить вияв у навчальному співробітництві через організацію спільної діяльності (колективна робота, робота в групах, у парах, змагання, взаємонавчання), що дає можливість включати їх у систему колективних стосунків, основою яких є взаємна відповідальність.

Як відомо, колективний спосіб організації навчальної роботи передбачає усвідомлення навчальною групою спільної мети діяльності, відповідальності за виконання завдань, запропонованих викладачем; розподіл функцій, обов'язків з урахуванням інтересів, здібностей кожного студента, що дозволяє йому виявити себе в спільній діяльності; створення атмосфери співробітництва і товариської взаємодопомоги; забезпечення взаємоконтролю і відповідальності кожного перед колективом, групою тощо [3, с. 354].

В аспекті досліджуваної проблеми привертає увагу той факт, що

формування відповідальної поведінки в процесі колективної діяльності залежить від активності кожної особистості, від тієї позиції, яку вона займає в системі колективних відносин, а саме: виконавця чи організатора. Кожна з цих позицій є необхідним етапом в процесі формування відповідальності студентської молоді, тому необхідно, по-перше, забезпечити послідовне проходження студентами всіх етапів, по-друге, використовувати можливості кожного з них для збагачення і розширення досвіду відповідальної поведінки. Так, позиція виконавця – це початковий етап в організації колективної діяльності і одночасно один з найбільш масових способів залучення до відповідальної дії особистості. Вона вимагає чіткого, точного, старанного й своєчасного виконання поставлених завдань, уміння підкорятися вимогам інших. Ця позиція забезпечує вправління у вольових діях, сприяє вихованню наполегливості й самовладання. Усвідомлюючи обов'язковість виконання поставлених вимог, емоційно переживаючи хід їх виконання, прагнучи досягти найкращих результатів, особистість виявляє необхідні для цього волю, активність, самостійність, ініціативність [2, с. 93].

Позиція організатора передбачає відповідальність особистості не тільки за себе, свою діяльність, але й за результати роботи інших членів колективу. Виконання функцій організатора вимагає від студента умінь і навичок планувати роботу, розподіляти обов'язки, доручення, контролювати хід їх виконання, завчасно надавати допомогу, враховувати внесок кожного у виконання поставленого завдання. Досвід організатора колективної діяльності розвиває й поглиблює такі якості особистості як активність, ініціативність, самостійність, дисциплінованість, принциповість, наполегливість, організованість, самовладання. Саме комплекс цих важливих якостей, перебуваючи в тісному взаємозв'язку з відповідальністю, активізує процес її формування, створює умови для виявлення її як стійкої форми поведінки студентської молоді.

Варто наголосити, що позиція організатора збагачує досвід відповідальної поведінки студентів за рахунок набуття ними нових умінь і навичок, як от: уміння давати оцінку вчинкам і діям товаришів по команді, зайняти

принципову позицію в конфліктній ситуації; виявляти непримиренне ставлення до безвідповідальності окремих членів колективу; уміння «наказувати» і «вимагати» виконання окремих функцій.

Реалізації поставлених завдань на заняттях з фізичного виховання, наприклад, при вивченні розділу навчальної програми «Легка атлетика» сприяють такі способи організації колективної діяльності студентів, як естафетний біг, стройові вправи, переміщення, шиккування та перешикування, вправи на увагу, зустрічні естафети; під час вивчення розділу навчальної програми «Гімнастика» – виконання студентами колективних пірамід, подолання смуги перешкод тощо. У процесі проведення навчальних занять з розділу «Спортивні ігри» залученню студентів до колективної взаємодії сприяють навчальна й двостороння гра (волейбол), передача м'яча на місці та в рухові (баскетбол), взаємодія у нападі і захисті (баскетбол); взаємодія з партнерами при різній кількості нападників у лініях та між лініями (футбол); організація оборони проти швидкого та поступового нападу (футбол) тощо.

Підкреслимо, що такі вправи забезпечують активність кожного студента, стимулюють перехід від індивідуальних дій до колективних. Вони створюють умови для перебування кожного студента в позиції виконавця, яка вимагає відповідального ставлення кожного студента до поставлених завдань, узгодження власних дій з діями партнера, врахування фізичних можливостей і технічної підготовленості учасників, оскільки від цього залежить злагоджена робота всього колективу і кінцевий результат діяльності.

Зазначимо, що в межах групової форми організації навчальних занять з фізичного виховання зберігається колективний характер навчання, який забезпечує стимулювальний вплив колективу на особистість і водночас дозволяє оцінити індивідуальний внесок кожного члена групи. Груповий спосіб вимагає підготовки активу, здатного забезпечити керівництво навчальною діяльністю, дотримання техніки безпеки, організації взаємонавчання. Саме така форма навчального співробітництва найбільш повно сприяє розвитку лідерських якостей, організованості, дисциплінованості, ініціативності, наполегливості, які складають підґрунтя для формування відповідальності. За

таких умов, як стверджував А. Макаренко, кожен студент окрім навчальних зусиль, обов'язково проходить через зусилля організатора [4, с. 85].

Найбільш дієвою формою організації групових занять, що створює оптимальні умови для поетапного перебування кожного студента в позиції організатора і виконавця, визнано колове тренування. Для проведення таких тренувань колектив поділяється на окремі відділення (групи). Кожне відділення має пройти визначені станції, кожна з яких передбачає виконання окресленого кола завдань. Група демократичним шляхом обирає керівника (командира відділення), у компетенцію якого входить контроль за виконанням членами групи переліку завдань, страхування під час виконання найбільш складних елементів, вибір навантаження, надання консультативної допомоги тощо. Після проведення загальної для всієї групи розминки, відділення разом зі своїми командирами переходять одночасно від станції до станції по колу до закінчення повного циклу тренування. По закінченні тренування, кожен командир звітує перед викладачем про результати роботи його відділення.

З метою залучення студентів до виконання функцій організатора в процесі групових занять доцільно використовувати й такі види вправ, як блокування нападного удару (волейбол); відпрацювання прийому передавання м'яча в зону три, друге передавання в зону чотири чи два і виконання нападного удару (волейбол); відпрацювання тактики нападу (футбол); удосконалення ігрових та стандартних ситуацій (футбол); керування грою партнерів в обороні (футбол); персональний та зонний захист (баскетбол) тощо;

Як свідчать результати проведеного дослідження, формування відповідальності на заняттях з фізичного виховання забезпечується організацією парної роботи. Застосування парних вправ на підтримку, активну допомогу або супротив партнеру сприяє вихованню такої важливої якості, як взаємна координація рухів, тобто вміння точно узгоджувати й диференціювати за всіма параметрами (просторові, часові, силові) власні рухи з рухами партнера, забезпечує формування самоконтролю та самоперевірки, що безпосередньо впливає на виховання відповідальності не лише за свої дії, а й дії партнера. Окрім того, їх цінність у формуванні відповідальності підсилюється й

можливістю зміни лідерських ролей, поперемінним виконанням керівних і виконавських функцій [1, с. 5].

Груповою командною поведінкою на заняттях з фізичного виховання, значною емоційною напругою, що, безумовно, сприяє формуванню морально-вольових якостей (у тому числі й відповідальності) характеризується змагання як одна із форм суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Підкреслимо, що цей спосіб організації співробітництва дозволяє найбільш повно відтворювати найскладніші взаємини між людьми. Усвідомлене виконання правил і вимог привчає до самовладання, вміння стримувати негативні емоції, бути дисциплінованим, поважати суперника тощо.

Характерними ознаками змагання є:

- узгодження власних дій, спрямованих на перемогу, із задалегідь визначеними правилами. Таке завдання виступає могутнім фактором стимуляції активності й творчості учасників змагання;
- максимальний прояв фізичних і психічних сил у боротьбі за першість, що створює умови для більш повного розкриття функціональних можливостей організму;
- сміливість і рішучість, уміння керувати собою в складних ігрових ситуаціях;
- самостійність у прийнятті рішень, які виникають під час змагання;
- прагнення до якісного і стабільного виконання кожного технічного прийому;
- необхідність постійного самоконтролю в складних ігрових ситуаціях;
- гостре відчуття обставин і умов, у яких відбувається змагання, психологічний вплив глядачів;
- психологічна сумісність команди, яка базується на єдності мети задля досягнення перемоги, засобів, способів і методів боротьби;
- колективізм, уміння постояти за себе, за товариша, за команду, здатність підпорядковувати власні інтереси інтересам команди;
- уміння утвердити себе, змусити глядачів, тренера, суддів, товаришів повірити у свою майстерність; уміння мобілізувати свої психічні й фізичні

можливості для досягнення поставлених завдань [5, с. 135].

Однак слід пам'ятати, що суперництво і пов'язані з ним міжособистісні стосунки під час боротьби за першість можуть сприяти й формуванню не тільки позитивних якостей (взаємодопомоги, поваги до суперника, відповідальності перед членами команди), але й негативних (егоїзму, честолюбства, жорстокості тощо).

Широке впровадження елементів змагань на заняттях з фізичного виховання сприяє, в першу чергу, формуванню взаємної відповідальності, а також таких особистісних якостей майбутніх спеціалістів, як активність, дисциплінованість, самостійність, вимогливість, взаємоповага, самокритичність тощо.

Окрім того, саме у процесі змагань створюються об'єктивні умови для реалізації позиції організатора, що забезпечує формування відповідальності в колективній діяльності.

Аналіз матеріалів з проблеми дослідження дозволяє констатувати, що ефективним способом формування відповідальності студентської молоді на заняттях з фізичного виховання у ВНЗ виступає й взаємонавчання. Зокрема, при організації взаємонавчання:

- створюються умови для самовираження, самореалізації особистості;
- формуються уміння підкорятися і бути лідером;
- студенти вчаться виявляти та аналізувати причини своїх помилок і приймати допомогу;
- оптимально поєднуються індивідуальні і колективні форми навчальної діяльності (В. Вихрущ), розумові і фізичні зусилля тих, хто навчається (Т. Бунеева) і тих, хто навчає для вирішення загальних завдань;
- більш повноцінно реалізовується метод самоврядування;
- забезпечується потреба пропагувати знання, погляди, переконання;
- зростає пізнавальна активність і творча самостійність студентів;
- посилюється згуртованість студентів, групи;
- змінюється характер взаємин між студентами (на засадах гуманності, толерантності, взаєморозуміння);

- формуються морально-етичні якості, необхідні для набуття професії і для життя в суспільстві: відповідальність, тактовність, вміння будувати свою поведінку з урахуванням позиції інших людей, колективу, самостійність, толерантність тощо;

- задовольняється потреба в емоційному контакті;

- студенти мають можливість виступити в різних ролях: "того, хто дає", і "того, хто отримує";

- набуваються навички здорового змагання, самостійної й спільної роботи, здійснення взаємоконтролю;

Усе це, як свідчить проведене дослідження, породжує взаємну відповідальність, увагу й інтерес до роботи одногрупників, уболівання за їх успіхи і невдачі; відчуття реального успіху у навчальній роботі, а також прагнення бути корисним для інших.

Взаємонавчання на заняттях з фізичного виховання здійснюється у такий спосіб: обговорення й вибір оптимального способу виконання навчального завдання; спільний підсумок роботи; рольова гра; робота фізично підготовлених студентів у якості консультантів груп навчальної допомоги; здійснення епізодичної допомоги у процесі вирішення навчального завдання; робота учнів у якості громадських тренерів; здійснення взаємного контролю; забезпечення моральної підтримки тощо.

Висновки. Отже, аналіз спеціальної й психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження, а також досвід практичної діяльності автора підтверджують той факт, що суб'єкт-суб'єктна взаємодія учасників навчально-виховного процесу на заняттях з фізичного виховання у ВНЗ, яка виявляється у навчальному співробітництві через організацію спільної діяльності (колективна робота, робота в групах, у парах, змагання тощо), дає можливість не тільки задовольняти потреби суб'єктів у спілкуванні, стимулювати розвиток позитивної мотивації, формувати власну життєву позицію, реалізувати взаємоконтроль, взаємодопомогу, але й включати їх у систему колективних відносин, основою яких є взаємна відповідальність. Це, у свою чергу, вимагає від педагога створення ситуацій, які дозволяють забезпечити дії суб'єктів з

позиції виконавця й організатора. Кожна з цих позицій є необхідним етапом у процесі формування відповідальності, тому необхідно, по-перше, забезпечувати послідовне проходження студентами всіх окреслених етапів, по-друге, використовувати можливості кожного з них для збагачення й розширення досвіду відповідальної поведінки студентської молоді.

Подальшої розробки потребують питання стимулювання студентів до самовиховання відповідальності у процесі занять фізичною культурою і спортом.

Література:

1. Васильков Г.А. Физические упражнения в парах / Гелий Антонович Васильков. – К. :Здоровья, 1990. – 95 с.

2. Завадская Ж.Е. Воспитание ответственности у старшеклассников / Ж. Е. Завадская, Л. В. Шевченко. – Минск : Нар. асвета, 1981. – 152 с.

3. Лозова В.І. Теоретичні основи виховання і навчання: навч. посіб. / В.І. Лозова, Г.В. Троцько / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – 2-е вид., випр. і доп. – Х. : ОВС, 2002. – 400 с.

4. Новосельский В.Ф. Методика урока физической культуры в старших классах : учеб.-метод. пособие / Владимир Федорович Новосельский. – К. : Рад. школа, 1989. – 128 с.

5. Плахтиенко В.А. Надежность в спорте / Виктор Александрович Плахтиенко, Ю.М. Блудов. – М. : Физкультура и спорт, 1983. – 176 с.